

על העילגות

דיוקן

היא לא דיברה הרבה; מסביב לדיבור שלה, לקראתו, היתה תמיד איזו התארגנות, טקסיות חגיגית: היא החליקה קצת את שולי שמלתה הפרחוניית, לגמה מכוס המים; וכשבהמולת הדיבור שמסביבה נפרש פתאום, כמו אורח לא קרוא, קצת שקט - הניחה שתי ידיים על ירכיה העבות, כחכחה קצת בגרונה, והתחילה לדבר. אהבתי לשמוע: הדיבור של סבתי היה שקט, אטי ופיוטי, לא חשוב על מה דיברה: הקניות שערכה במכולת השכונתית; הפירות החדשים שהגיעו אל הירקן; המפה הצבעונית שפרשה על השולחן בחצר, עם מלמלה בשוליים.

אולי מכיוון שהיתה שמנמנה, השורשים על "ג-ר-עג"ל נראים לי תמיד שייכים זה לזה; ובאמת, העילגות של סבתי היתה קשורה באיזה אופן בעגלגלותה - טקסיות כבדה, משתהה, בתוך האוטוסטרדה המהירה שבה היו מצויים הדוכרים שמסביבה. דיבורה היה אפוף תמיד יראת כבוד; אבל זה לא היה קשור בחרדה, או באיזה פחד מפני טעות: היא הגיעה עם משפחתה לישראל כשהיתה רק בת חמש, והעברית שלה, בדיוק כמו הערבית-המצרית, היתה טובה מאוד. בשתי השפות, עם זאת, לא ידעה קרוא וכתוב: באותה הפליאה היתה מתבוננת באותיות הפוסח'ה המסולסלות בעיתונים, שסבי ערם בתוך הבית, ובאותיות העבריות המרובעות, הצבעוניות, של השלטים ברחוב.

החתרנות הקדחתנית היתה שמורה לסבי: הוא היה החבר המזרחי הראשון במפלגה הקומוניסטית, ודרך חברים ותיקים ייבא עיתונים מקהיר. בבוקר היה שומע חדשות בערבית, בקול רם, שכל הרחוב ישמע (אמי היתה מכבה לו את הרדיו מיד כשהתעוררה) וכשצייר שלטים בעבור המפלגה, התעקש לשרבב פנימה, פה ושם, גם אותיות ערביות. יכול להיות שזה היה קשור לניסיון מינורי להשחיל את הלשון "על קו מילוט; להתמלא בצום; לעקור... את כל נקודות התת-התפתחות שהיא מבקשת להסתיר... לשנוא כל ספרות של רבי-אמן" (דלז וגואטרי, מהי ספרות מינורית, רסלינג 2005, עמ' 60) - אבל סבתי, לעומת זה, לא שנאה אף אחד. אם היה מופיע אדם בדלת, בין אם היה "מן הרשויות" ובין אם ילד מן השכונה, היתה מזמינה אותו, באדיבות, להיכנס.

תמיד הזמינה להיכנס. "בן אדם זה בן אדם", היתה אומרת. סבי עמד והתווכח בחריפות עם איש על סף הדלת (היה איזה אירוע בוועידת המפלגה האחרונה; והתבטאות - "אתה צריך להחליט, אם אתה יהודי, או ערבי?" -) סבי התנסח עכשיו בחומרה, נאם, הרים את

קולו. בינתיים סבתי הניחה צלחת פירות במרכז השולחן. מלמטה הציצה מפית עם עיטורי פרחים קטנים. לצלילי הוויכוח שעל סף הדלת, הלכה והרתיחה קפה, הניחה על השולחן שלוש כוסות שקופות. בהפוגת הוויכוח ניגשה אל הדלת והזמינה את סבי, ואת האישי שעמד על הסף, פנימה.

העילגות שלה לא נכחה ברמת התחביר או אוצר המילים, אלא פעמה בעיקר במבנה העומק של הלשון: זה לא היה קשור ל"עילגות של בני עדות המזרח" וכו', כמו לתפיסת העולם הסוציאליסטית שהתחנכה על פיה ושהיתה טבועה בה עמוקות. אף פעם היא לא הצליחה (אבל גם מעולם לא התכוונה) "להשיג" משהו בלשון. בדיבור שלה היתה תמיד איזו חריקה, שארית, משהו לא קשור.

היתה אומרת: "לא מבזבזים". וכשחטכה ירקות לסלט, הכל נכנס פנימה: רק קצוות דקיקים נזרקו אל פח האשפה. אבל היה בזבז מסוג אחר, שעליו היא התעקשה בכל הווייתה: היא לא "עשתה דברים עם מילים". בכל הווייתה היא התנגדה לתפיסה של דיבור כ־speech act, ונדמה שמעולם לא היתה עקשנית לגבי משהו, כמו לגבי הטקסיות שאפפה את הדיבור, לגבי החגיגיות, ואולי קודם כל, לגבי ההפרדה: כשמישהו דיבר בחדר (לא התווכח, או נאם; כשמישהו דיבר) השתררה על פניה הבעה של קשב דרוך. היתה עוצרת רגע את פעולתה, עומדת, הבעת פליאה על פניה; כאילו מישהו הביא הביתה מתנה יקרה. בתוך זרם החיים המילולי הקדחתני שחיה בתוכו, היא התעקשה התעקשות שקטה, באופן שלא התעקשה על דבר מעולם: היא, עם מילים, דיברה. דברים, היא עשתה עם הידיים.

ארזה מזוודה בשביל הילדים. הם עמדו לקראת נסיעה לאמריקה, והבת האיצה: "ניקח שתיים". אבל היא המשיכה לקפל: לאט, לאט. "הכל ייכנס", אמרה. והמשיכה, שעות ארוכות של קיפול מדויק ועקבי, עד שהכל נכנס לתוך המזוודה האחת.

ערכו מסיבה גדולה לקראת הנסיעה: סבתי הכינה מעמולים במיוחד. היא הכניסה מינון מדויק של תמרים ואגוזים, וצבטה את הבצק בקצוות, יפה-יפה. הושיבה אותי על שרפרף קטן לצדה: עם מזלג, הורתה לי איך לטבוע צורה של פרח על כיפת המעמול. לאט לאט הגישה לי כל מעמול לאחר שצבטה את שוליו, כדי שאנקב בו עם המזלג פרח עשוי מנקודות קטנטנות. במרכז השולחן כבר ניצבה ערימה של מעמולים מוכנים; הרבה אנשים כבר הגיעו לבית, דיברו, צעקו. בן דודי רץ, חטף מעמול אחד מהערימה המוכנה. שניים אחרים עברו ליד, חטפו כמה, חפנו בתוך היר, הכניסו לתוך הפה בבת אחת, מהר-מהר; אחד מהם הפטיר, "טעים". הבטתי בזה המומה: סבתי המשיכה בשלה. באמצע כל ההמולה, ישבה וצבטה. הגישה לי מעמול: לקחתי, ניקדתי עם המזלג, אבל לא כמו קודם; טבעתי מהר שתי שורות אופקיות והנחתי על הערימה (מישהו עבר שם וחטף שלושה). בלי להסתכל היא הכתה אותי על גב כף היד. "תעשי יפה", אמרה בלי להביט, המשיכה לצבוט. בתוך ההמולה הגדולה, הגישה לי מעמול נוסף, שאנקד בדיוק חמש שורות מצטלבות של חורים קטנטנים, בצורה של פרח.

היא לא הגיעה אל הלשון "מלמטה"; היא הגיעה מהצד. ולכאורה לא ביקשה לשנות כלום, אבל נדמה לי שהשיגה בסופו של דבר לא פחות ממה שהצליחה להשיג עמדתו הפעלתנית יותר של סבי. את המיקום שלה בלשון אפשר לדמות לגמל אטי, שמהדס לרוחבו של כביש אוטוסטרדה מהיר (או כבשה שמנמנה; כשהייתי ילדה, היא תמיד נראתה לי כמו כבשה). הגמל מתחיל ללכת, לאט, לרוחבו של הכביש. מכונית שנוסעת 180 קמ"ש נאלצת לעצור בחריקת בלמים פתאומית. הגמל ממשיך, לא משנה את קצב הליכתו, וכשהוא מגיע לפני המכונית - יושביה עצבניים, הנהג לופת חזק את ההגה - הגמל מפנה לעברם את ראשו, את עיניו החומות, הרכות, ומחווה בראשו לשלום. יושבי המכונית מביטים בו; ולאחר כמה שניות דוממות, מחווים לשלום בחזרה. כשהגמל ימשיך בדרכו, הוא ישמע את הלחיצה המהוססת על דוושת הגז, וצליל נסיעה אטי יותר, לכמה רגעים יקרים. הוא ימשיך ללכת בדרכו האטית, וישמע, מרחוק, את רעש המכונית המתעצם, את חזרתה למהירות גוברת והולכת, עד שהיא תצא מטווח שמיעתו.

ריח חריף של אקונומיקה עומד באוויר. בית האבות שבו היא שוהה, "משען", כבר מצוי בתהליכי הפרטה מואצים: מאחדים מחלקות. מה שהיה מופרד רק לפני כמה חודשים למחלקות גברים ונשים, אחד, ובמחלקה של סבתי אפשר עכשיו לזהות פה ושם, בין כיסאות הגלגלים, גם תווים גבריים. "תראי", ניסיתי לפתוח בשיחה, החוויתי לעבר עובד הניקיון שעבר מולנו. הוא עבד לאט, בשקט של החלל המרכזי בבית האבות, כתמי זיעה מתחת לבתי שחיו. "תראי, החולצה שלו מלוכלכת", ניסיתי ללכוד את תשומת לבה. היא הזדקפה: בשקט, אבל בנחישות גדולה, פצתה את פיה בראשונה באותו אחר צהריים; אמרה: "עובדים!" הביטה בצלחת שמולה. ניגשה אל הסכין והמזלג, ולאט לאט, ביסודיות, התחילה לאכול: אחד, אחד. היא סיימה עד הסוף: ניקתה את המזלג והסכין, הניחה אותם בצד. נאנחה אנחה ארוכה, בינה לבינה. היא הניחה את כף ידה השמנמנה על גב כף ידי, טפחה עליה כמה פעמים. "בן אדם זה בן אדם", היא אומרת. ומביטה על השקיעה הארוכה, היפה, שמתחילה לרדת על המרחבים הפתוחים שמחוץ לחלון.